

myntstudier

Nr 2007:3 - december

Mynttidskriften på Internet

www.archaeology.su.se/numismatiska

Vår nya
webadress

Högmedeltida svenska fynd med engelska, franska och flamländska mynt

Robin Lindblad

Bakgrund

Under högmedeltiden utgjorde engelska pennies, deras efterpräglings, samt de franska mynten gros tournois (här även denier tournois), internationella betalningsmedel. I svenska fynd utgör dessa mynt ett relativt litet material. Några fynd har publicerats, men en sammanställning och analys av skatt- och lösfynden har aldrig gjorts (jfr dock Golabiewski Lannby 1986 och Mayhew 1983).

Såväl England som Frankrike var rika länder under högmedeltiden och de bedrev en omfattande utrikeshandel. Gros tournois (efter myntorten Tour), införd 1266, var det första europeiska silvermyntet av högre valör och alla engelska mynt hade en hög och stabil silverhalt. Det gjorde att de blev mycket populära över stora delar av norra Europa och i vissa fall konkurrerade de ut de lokala valutorna. Det blev början på lokala efterpräglings i framförallt Nederländerna och nuvarande Belgien av de engelska mynten och i några fall även av gros tournois. Därför tas även andra mynt med som följde med i spåren av de engelska och franska mynten, såsom irländska, skotska samt mynt från Nederländerna och dåtidens Flandern.

Det finns många källkritiska problem. Ett grundläggande är att många fynd hittades så tidigt att mynten inte bevarat sina provenienser. Det finns efterpräglings av engelska mynt som ligger nära sina förebilder och idag kan föras till Flandern. För de mynt som inte är bevarade går det idag inte att avgöra vilka av de engelska som idag skulle

Redaktionellt

Myntstudier utges av Numismatiska Forskningsgruppen (Gunnar Ekströms professur i numismatik och penninghistoria) vid Stockholms Universitet. Ansvarig utgivare är Kenneth Jonsson. Artiklarna kommer enbart att behandla mynt och därmed relaterad information, d.v.s inte medaljer, sedlar och polletter.

Distribution sker endast i detta elektroniska format (PDF), som alla intresserade själva kan skriva ut på papper. För att skriva ut den laddar man ner filen till sin egen dator. För utskrift krävs Adobe Reader som går att ladda ner gratis från Adobes hemsida: www.adobe.com

Skriv lämpligen ut uppslag som börjar med udda sidor först och vänd därefter sidorna och skriv ut jämna sidor. Efter vikning har man tidskriften i A5-format. Bilderna blir bäst om man använder en laserskrivare med 1200 punkters upplösning per tum. Äldre nummer kan hämtas från hemsidan (se ovan).

Antalet nr per år varierar. När insända manuskript fyller ut ett nytt nr läggs det ut på hemsidan.

Artiklar kan skickas med e-post till: kenneth.jonsson@ark.su.se eller på diskett till Kenneth Jonsson, Numismatiska Forskningsgruppen, Stockholms Universitet, 106 91 Stockholm. Bilder kan skickas i elektroniskt format (TIFF eller JPEG) eller per post som vi skannar in.

räknas som flamländska.

Mynthistoria

Brittiska öarna

Termen sterling började användas på kontinenten under sent 1000-tal, som beteckning för engelska pennies. Fram till 1180 präglades pennies i relativt små kvantiteter. Den genomsnittliga vikten för en engelsk penny var då 1,44 g (Mayhew 1983, 171). Under Henrik II:s regenttid, 1154-1189, började pennies 1180 präglas i större mängd och av god kvalitet och myntningen fortsatte under hans söner Rickard lejonhjärta 1189-1199 och Johan 1199-1216 men med bibehållande av Henrik II:s namn. Dessa mynt var liksom alla pennies slagna i silver. De går under benämningen Short Cross-pennies p.g.a. korset med korta armar på framsidan (fig. 1). Sterlingarnas popularitet ökade gradvis fr.o.m. Henrik II:s regenttid. Redan runt år 1200 utgjorde de ett välkänt internationellt betalningsmedel i Europa (Mayhew 1983, 10).

År 1247, under Henrik III:s långa regeringsperiod 1216-1272, ersattes dessa Short Cross-pennies av Long Cross-pennies (fig. 2). Precis som namnet antyder har de kors där armarna går ända ut till myntens kant. Under den kraftfulle Edward I 1272-1307 introducerades 1279 en ny typ med en långt, enkelt kors (fig. 3). De utgör den helt övervägande delen i svenska fynd. Sterlingen upplevde sin storhetstid som handelsmedel i Europa under 1200-talets andra hälft, och ungefär fram till

Fig. 1. Henrik II 1154-1189, Short Cross penny ca 1180-1189. London, Pieres.Öggestorp, Småland. Kungl. Myntkabinettet. Foto: Nanouschka Myrberg.

Fig. 2. Henrik III 1216-1272. Long Cross penny, klass V (1251-1272). London, Nicole. Privat ägo. Foto: Kenneth Jonsson.

mitten av 1300-talet. Myntningen var mycket omfattande fram till ca 1320. Därefter, då Edward II var kung av England, minskade präglingen starkt. Det var dock under hans efterföljare, Edward III 1327-1377, som den engelska pennien förlorade sin internationella ställning. Få pennies präglades av Edward III före 1344 (Brooke 1950, 118), då man genomförde en nedsättning av finvikten. Därefter upphörde engelska pennies att spela någon roll på kontinenten. Vid mitten på 1300-talet hade den svenska importen av dessa mynt upphört helt (Lagerqvist 1959, 120f). Även om de engelska mynten saknar årtal kan de dateras inom mycket snäva tidsperioder tack vare noggranna mynträkenskaper och klassindelning som har gjorts på stilistiska grunder. Det skulle vara ett mycket omfattande arbete att bestämma mynten efter denna indelning (få är sedan tidigare bestämda enligt dessa principer) och det har därför inte kunnat göras i detta sammanhang. Man kan emellertid förutsätta att de flesta mynt som redovisats som Edward I-III i inventarietkatalogerna är präglade under Edward I.

Fig. 3. Edward I 1272-1307. Penny, klass III 1280-1281. Bristol. Numismatiska forskningsgruppen. Foto: Kenneth Jonsson.

Ett försök att introducera en groat (4 pence) som motsvarighet till den franska gros gjordes under Edward I, men den fick ingen betydelse. Först 1351 inleddes en kontinuerlig myntning. Inga exemplar har hittats i Sverige.

Till pennies hör även det skotska (fig. 4) och irländska materialet, som har en nära relation till de engelska mynten. Detta gäller i synnerhet det irländska materialet, eftersom Irland stod under engelskt styre under högmedeltiden, men även det skotska materialet var starkt påverkat av den engelska myntningen (Mayhew 1983, 11).

Flandern

Begreppet Flandern kommer här inte bara att avse det egentliga Flandern, utan även de furstestater som under medeltiden låg i hela det geografiska område, som utgör de nuvarande länderna Belgien, Nederländerna och även nordligaste Frankrike. Exempel på sådana stater är Brabant, Florennes, Namur och Hainaut och den gemensamma nämnaren är deras sterlingefterpräglings. Allmänt anses Gaucher de Chatillons sterlingefterpräglings, 1313-1322, vara de vanligast förekommande i svenska fynd (fig. 6). Dessa mynt var av för låg vikt och vanligen också av relativt dålig halt jämfört med engelska sterlingar (Lagerqvist 1959, 122). Kartorna över skattfynden i Sverige visar dessa mynt som en samlad grupp. Inom dessa områden präglades även andra mynt än sterlingefterpräglings, men de kommer inte att analyseras här. De omfattar bl.a. mynt från Friesland (Utrecht m.m.) från 1100-talets slut (Öggestorp, Småland; lösfynd från Västergarns kyrka, Gotland) samt flera

Fig. 4. Skottland. Alexander III 1249-1286. Penny 1280-1286. Reprofoto.

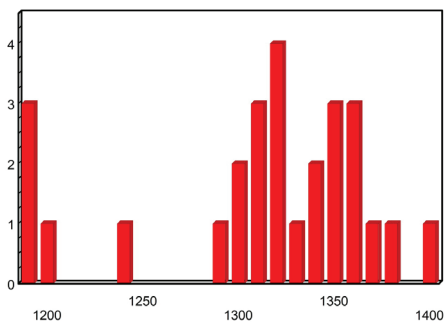

Fig. 6. Skattfyndens kronologiska fördelning.

områden under 1300-talet som Gelderland m.fl. (Falsterbohus, Skåne).

Sterlingefterpräglings präglades i dessa stater under ungefär samma period som engelska pennies präglades i England. Efterpräglingsarna berodde bl.a. på de starka handelsförbindelserna med England, som exempelvis bestod i att man omvandlade engelsk ull till tyg. Under Short Cross-perioden användes sterlingar i Flandern, men bara inom kyrkan, bland aristokratin och bland köpmän. Det var först från och med införandet av Long Cross-pennies som bruket av sterlingar verkligen slog igenom i hela den lokala cirkulationen (Mayhew 1983, 11).

Frankrike

Gros tournois (fig. 5), motsvarande 12 denier, började präglas 1266 av Louis IX av Frankrike (1266-1270). Europa upplevde under denna tid en stark uppgång inom den internationella handeln. Tillkomsten av gros tournois berodde till stor del på att man från franskt håll ville

Fig. 5. Ludvig IX 1226-1270. Gros tournois. Reprofoto.

svara på behovet av nya internationella handelsmedel. Detta sammanföll helt lägligt med den ökade tillgången på silver, som kan härledas tillbaka till sent 1100-tal (Mayhew 1988, 74).

Gros tournois blev mycket populära och användes i Europa främst under 1200-talets senare hälft och 1300-talets första hälft. Dessa mynt var, liksom sterlingarna, slagna i silver med hög halt.

De kungar som lät prägla gros tournois var, i ordning; Louis IX 1226-1270, Filip III 1270-1285, Filip IV ”den sköne” 1285-1314,

Filip V 1316-1322, Karl IV 1322-1328 och Filip VI 1328-1350 (Mayhew 1988, 72 ff.).

Även deniers förekommer i de svenska fynden. Andra mynt präglade i Frankrike under denna tid, såsom i Akvitanien, Edward svarte prinsen, 1362-1372 (Falsterbohus, Skåne; Kolstad, Öland) har inte tagits med här.

Avgränsningar

Alla fynd från nuvarande Sverige har tagits med i undersökningen. Jag har valt att avgränsa mig till högmedeltid, vilket här

<i>Tpq</i>	<i>Fyndort</i>	<i>Ls</i>	<i>År</i>	<i>Totalt</i>	<i>En</i>	<i>Sk</i>	<i>Ir</i>	<i>Fl</i>	<i>Fr</i>
1190	Björkenäs	Vr	1853	46	1	-	-	-	-
1196	Öggestorp kyrkogård	Sm	1882	3174	10	-	-	-	-
1197	Kockhem	Vg	1739	4000	3	-	-	-	-
1200	Växjö Domkyrka	Sm	1774	15	1	-	-	-	-
1248	Norrby	Go	1899	25	19	-	1	-	-
1290	Östergården, Gäsene	Vg	1953	25	4	-	-	14	-
1307	Mabråten	Bo	1882	11	11	-	-	-	-
1307	Daggarp (Aggarp)	Ha	1843	84	80	3	-	1	-
1312	Ammunde	Go	1858	3	1	-	-	-	-
1319	Hemselynge	Ha	1820	9413	48	2	-	152	-
1319	Kyrköpings kyrkogård	Sk	1862	1958	3	-	-	-	-
1320	Kolstad	Öl	1910	366	25	-	-	3	-
1322	Hjärtat 4, kv.	Ha	1986	4	4	-	-	-	-
1327	Hornborga kyrkoruin	Vg	1834	29	15	1	-	-	10
1328	Röshult, Södregård	Sm	1863	34	-	-	-	-	34
1332	Stallgatan	Sk	1951	410	8	-	-	-	19
1340	Stenstugu	Go	1878	13	1	-	-	-	-
1340	Hukekulla	Vg	1899	102	11	-	-	-	-
1351	Vejby torvmosse	Sk	1870	535	487	6	13	19	8
1354	Hornborga kyrkoruin	Vg	1955	11	8	-	-	1	-
1356	Uddarp	Sk	1945	301	3	-	1	1	-
1360	S:t Clemens 8 m. fl.	Sk	1984	156	62	3	-	3	-
1361	Levide	Go	1871	1800	4	-	-	2	-
1361	Kalmar	Sm	1841	2000	1	-	-	1	-
1371	Falsterbohus	Sk	1888	337	?	-	-	1	-
1388	Övedskloster	Sk	1853	60	-	-	-	-	1
1403	Bunkeflo strandmark	Sk	1907	112	1	-	-	6	-
					811	15	15	204	72

Tab. 1. Skattfynden. *Ls* - landskap, *En* - engelska, *Sk* - skotska, *Ir* - irländska, *Fr* - franska, *Fl* - flamländska

avser perioden ca 1180-1350. Angående myntens ursprung har jag valt att avgränsa mig till England, Skottland, Irland, Flandern och Frankrike. Flandern kommer här att avse delar av nuvarande Belgien, Nederländerna och nordligaste Frankrike.

Guldmynt kommer inte att behandlas och inte heller sterlingefterpräglings från andra områden, som Tyska riket.

Information om fynden har hämtats i inventarietkataloger och ett urval av relevant litteratur redovisas sist i artikeln.

Fynden

Fyndkategorier

Uppgifterna om antalet mynt i fynden varierar och ibland är det inte möjligt att ange exakta siffror eftersom fynden inte är bevarade och de

<i>Fyndort</i>	<i>Ls</i>	<i>År</i>	<i>En</i>	<i>Sk</i>	<i>Ir</i>	<i>Fl</i>	<i>Fr</i>
Vernickshee	Bo	1943	1	-	-	-	-
Hjälmsvik	Bo	1882	1	-	-	-	-
Naverstads kyrka	Bo	1824	-	-	-	-	1
Skeppsholmen	Bo	1931	-	-	-	-	1
Kungahälla, Augustinerklostret	Bo	1891	3	-	-	1	-
Ragnhildsholmen	Bo	1881	2	-	-	-	-
Söö, tomtning	Bo	1994	2	-	-	-	-
Grättve gård	Ds	1962	1	-	-	-	-
Vikingagatan, Visby	Go	1980	-	-	-	-	1
Fjärås-Bräcka	Ha	1945	2	-	-	-	-
Ekehögen	Ha	1925	1	-	-	-	-
Mönster	Ha	1902	-	1	-	-	-
Tidemans holme	Ha	1959	1	-	-	-	-
Gamla Varbergs kyrka	Ha	1937	3	-	-	-	-
Sankt Nikolai kloster, Helsingborg	Sk	1953	3	-	-	-	1
Lund, kloakgrävning	Sk	1890	1	-	-	-	-
Kornåkern	Sk	1980	-	-	-	-	1
Torekovs ödekyrka	Sk	1942	2	-	-	-	-
Kråkvinkeln 38 m.fl., Trelleborg	Sk	1990	-	-	-	-	1
Halltorps kyrka	Sm	1951	1	-	-	-	-
Dominikanerklostret, Sigtuna	Up	1951	-	-	-	-	1
Lundby Brämaregården	Vg	1942	1	-	-	-	-
Lödöse	Vg	1969	2	-	-	-	-
Skara domkyrka	Vg	1949	1	-	-	-	-
Västerås domkyrka	Vs	1958	-	-	-	-	1
Borg	Ög	1993	1	-	-	-	-
Linköpings domkyrka	Ög	1960	4	-	-	-	-
Allhelgonakyrkans ruin, Skänninge	Ög	1960	1	-	-	-	-
Sankta Ingridis kloster, Skänninge	Ög	1929	-	-	-	-	1
Alvastra kloster	Ög	1919	4	-	-	-	-
<i>Totalt</i>			<i>38</i>	<i>1</i>	<i>-</i>	<i>1</i>	<i>9</i>

Tab. 2. Lösfynden. *Ls* - landskap, *En* - engelska, *Sk* - skotska, *Ir* - irländska, *Fr* - franska, *Fl* - flamländska.

arkivaliska företeckningarna inte är tillräckligt detaljerade. Här har sammanlagt 1.166 fyndmynt registrerats. Av dessa ingår 1.117 ex. i skattfynd och de övriga 49 är lösfynd.

Kronologi

Fyndens kronologiska fördelning framgår av fig. 6. Den äldsta gruppen omfattar fyra fynd från södra och västra Sverige med slutmynt ca 1190-1200. Skatten från Norrbys (Rasmusson 1940), slutmynt 1248, utgör en förelöpare till den stora massan av fynd med slutmynt 1290 till 1360 då importen når en topp. Den avslutande gruppen, slutmynt 1361-1403, omfattar en period med blygsam import och flertalet mynt hade sannolikt importerats redan tidigare.

Länderfördelning

Som framgår av tab. 1 uppgår de engelska mynten till 811 ex. (72%) i skattfynden och 38 ex. (77%) i lösfynden i undersökningen. Sterlingeafterpräglingarna är näst vanligast med 18% av skattfynden och 2% av lösfynden. De franska mynten omfattar 72 ex. (6%) i skattfynden (uteslutande gros tournois) men inte mindre än 9 ex. (18%) i lösfynden (här ingår även denier tournois). Skotska och irländska mynt uppgår vardera till 15 ex. (drygt 1%) i skattfynden och bland lösfynden

Landskap	Skattfynd	Lösfynd
Bohuslän	11	9
Dalsland	-	1
Gotland	25	-
Halland	132	7
Skåne	564	6
Småland	12	1
Västergötland	41	4
Öland	25	-
Östergötland	-	10
<i>Totalt</i>	<i>811</i>	<i>38</i>

Tabell 3. Engelska mynt fördelade på landskap och fyndtyp.

Fig. 6. Flandern. Florennes. Gaucher de Chatillon 1313-1322. Sterling. Yves. Reprofoto.

finns endast 1 skotskt mynt representerat (2%).

Engelska mynt

Fyndens geografiska spridning framgår av fig. 7. Med undantag för Vejbyskatten (totalt 535 ex.) är de skatter som i stort sett enbart innehåller här behandlade länders mynt små; Daggarp - 84 ex.; Östergården - 25 ex.; Norrbys - 23 ex.; Hornborga - 11 ex.; Mabråten - 11 ex.; Halmstad - 4 ex.

Som nämnts ovan ligger de äldsta skatterna (alla med få engelska mynt) inom det medeltida Sveriges gränser. De hänger samman med en period då den svenska fastlandsmyntningen återupptagits (Lödöse fr.o.m. ca 1150), men då utländska mynt dominerade myntcirkulationen. Skatten från Norrbys, strax utanför Visby på Gotland är unik bland gotländska skatter genom att den inte innehåller några gotländska mynt utan enbart engelska, irländska och tyska mynt liksom silverbarrar.

Hemselynge betraktas normalt som en skatt om 9.413 mynt, men den bestod egentligen av två skatter. En med 210 sterlingar och en med övriga mynt (alla danska borgarkrigsmynt). Sterlingskatten avviker från alla andra genom att den till tre fjärdedelar består av sterlingeafterpräglingar och endast en fjärdedel engelska pennies.

Bland skatterna är Vejbyskatten från Skåne totalt dominerande med 487 engelska (Wiséhn 1992). I början av 1300-talet var den danska staten i upplösning efter att det ena området efter det andra pantats bort för att klara den ekonomiska krisen. Det gjorde

att det blev lättare för utländska mynt att cirkulera. Inte minst sterlingarna var dessutom mynt med hög silverhalt i jämförelse med de inhemska danska mynten som präglades i nästan ren koppar. Under en kort period, 1332-1340, saknade Danmark kung och Skåne köptes 1332 av den svenske kungen Magnus Eriksson. Det betydde trots allt att myntningen i Lund fortsatte och efter dansk myntråkning och liksom tidigare med nya (årliga) typer.

Myntens kronologiska fördelning framgår av tab. 4. I den första fasen ingår bara totalt 15 ex., och i fas två står två skatter för 98% av mynten. En av dessa skatter, Hemselynge, innehåller en för nedläggningstiden påfallande hög andel äldre mynt vilket också är fallet med de danska mynten. Det visar att det är fråga om en familjeskatt. Den tredje fasen med mynt från Edward I-III står för 91% av samtliga engleska mynt, d.v.s. en mycket stor del av importen har varit koncentrerad till perioden ca 1300-1340.

Skatterna har en stark koncentration till dåtida danska (Halland och Skåne) eller norska (Bohuslän) landskap. Inom medeltida svenskt område har bara 104 ex. hittats, där den största skatten är Kolstad med 25 engleska mynt. Skatterna här har en starkt västlig och sydlig koncentration och de saknas helt i Östergötland och Mälardalskapen.

Lösfynden har en likartad utbredning som kompletteras med fyra fynd i Östergötland. Det bör noteras att en ovanligt hög andel av mynten (5 ex.) tillhör den äldsta fasen av importen. Med undantag för ett ex. i Östergötland (tab.5) är alla fynden koncentrerade till Bohuslän och Halland. Intressant i sammanhanget, även om det ligger utanför denna undersökning, är att det finns ett ex. präglat för Stephen 1135-1154 (d.v.s. som ligger på övergångsskedet mellan den vikingatida och högmedeltida importen) som har hittats i Sigtuna. Den är därmed märkligt nog det enda engleska 1100-1300-talsmynt som hittats i Mälardalen.

			<i>Henrik II-Johan 1180-1216</i>	<i>Henrik III 1216-1272</i>	<i>Edward I-III 1272-1377</i>
1196	Öggestorp kyrkogård	Vg	10	-	-
1197	Kockhem	Vg	3	-	-
1248	Norrby	Go	2	17	-
1290	Östergården, Gäsene	Vg	-	-	4
1307	Mabråten	Bo	-	-	11
1307	Daggarp	Ha	-	1	79
1319	Hemselynge	Ha	-	37	17
1319	Kyrkköpinge kyrkogård	Sk	-	-	3
1320	Kolstad	Öl	-	-	25
1322	Halmstad	Ha	-	-	4
1327	Hornborga kyrkoruin	Vg	-	-	15
1332	Ystad	Sk	-	-	7
1340	Hukekulla	Vg	-	-	11
1351	Vejby torvmosse	Sk	-	-	487
1354	Hornborga kyrkoruin	Vg	-	-	11
1356	Uddarp	Sk	-	-	3
1360	Lund, S:t Clemens 8	Sk	-	-	62
<i>Totalt</i>			<i>15</i>	<i>55</i>	<i>739</i>

Tab. 4. Den kronologiska fördelningen för engleska mynt i skattfynd med fler än ett engelskt mynt.

	<i>Henrik II-Johan 1180-1216</i>	<i>Henrik III 1216-1272</i>	<i>Edward I-III 1272-1377</i>
Bohuslän	1	3	6
Dalsland	-	-	1
Halland	3	-	4
Skåne	-	-	4
Småland	-	-	1
Västergötland	-	-	4
Östergötland	1	-	9
<i>Totalt</i>	<i>5</i>	<i>3</i>	<i>29</i>

Tabell 5. Den kronologiska fördelningen för lösfynd med engelska mynt.

I Bohuslän, kastalen i Bro, har ett ex. av Henrik II, Cross-crosslets typen 1154-1180 hittats. Bland lösfynden är påfallande många, 10 ex., funna i klostermiljö.

Bilden ovan stämmer väl med att alla tidiga skatter återfinns inom det medeltida svenska området där de äldsta har deponerats i slutet av 1100-talet. Den medeltida svenska myntningen inleddes i Lödöse ca 1150 och i Sigtuna ca 1180. I Västsverige dominerade de inhemska mynten i cirkulation först från ca 1200, vilket förklarar att engelska mynt finns i fynden före denna tid. I de tidigare danska landskapen förekommer de först vid 1200-talets slut eller 1300-talets början (lösfynden förekommer emellertid tidigare). Efter att de engelska myntens halt sänkts 1344 förlorar de sin betydelse i den internationella handeln och fynden upphör efter några decennier.

Myntorterna är London, Berwick, Bristol, Canterbury, Durham, Edmundsbury, Lincoln, Newcastle och York.

Skotska och irländska mynt

Totalt ingår vardera 15 skotska och irländska mynt i skatterna (tab. 1). De följer med de engelska mynten. De skotska mynten ligger relativt konstant kring 5% av de engelska. Ett undantag är Vejby som med 6 ex. är störst men där de är klart underrepresenterade med bara 1% av de engelska. Samtliga skotska

är präglade för Alexander III 1249-1286 Alla utom ett (Hornborga i Västergötland) är hittade i forna danska landskap (fig. 8). Vejby står ensamt för 13 av 16 ex. av de irländska (fig. 9). Bland lösfynd finns ett skotskt mynt hittat i Halland. Inget skotskt eller irländskt mynt är hittat i klostermiljö.

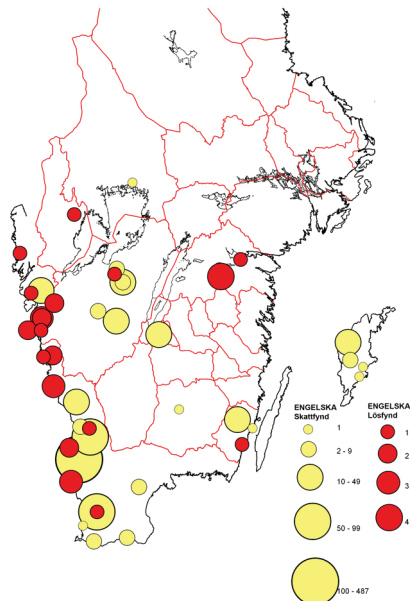

Fig. 7. Fyndutbredningen för engelska mynt.

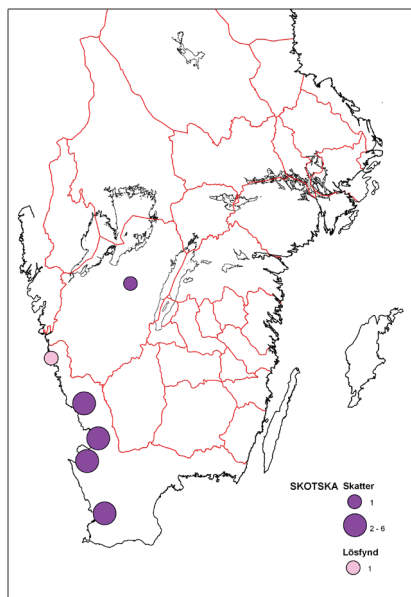

Fig. 8. Fyndutbredningen för skotska mynt.

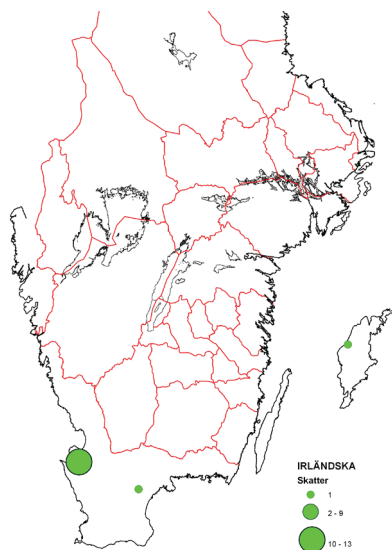

Fig. 9. Fyndutbredningen för irländska mynt.

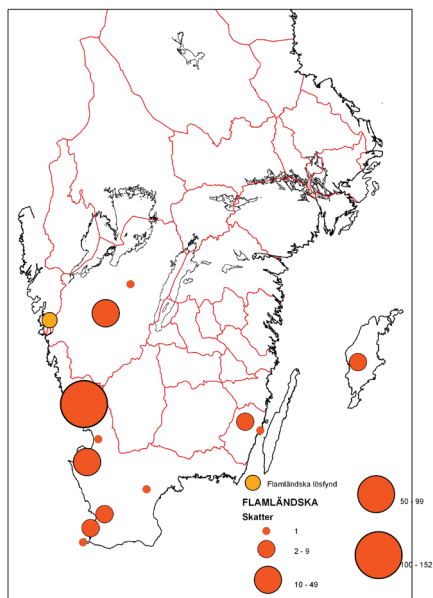

Fig. 10. Fyndutbredningen för flamländska mynt.

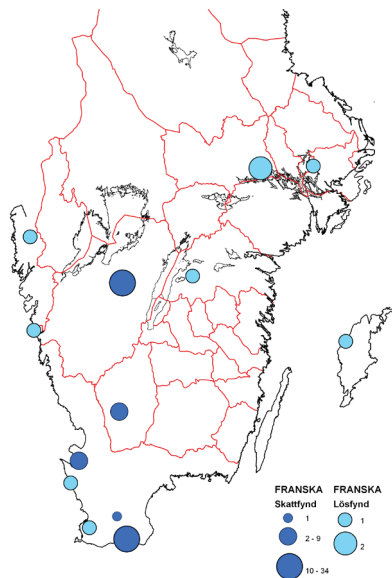

Fig. 11. Fyndutbredningen för franska mynt.

Det kan vara värt att notera att myntet från Johan utan land (präglat i Dublin någon gång mellan 1210 och 1215) avbildar kungen hållandes en nyckel. Detta är anmärkningsvärt, då troligen alla andra kända mynt av samma typ avbildar kungen hållandes i en spira. Den sistnämnda uppgiften är dock inte helt säker (Rasmusson 1940, 37).

Flamländska mynt

Med totalt 207 ex. utgör de flamländska mynten den näst största gruppen (19%) tack vare 152 ex. i Hemselyngeskatten. Påfallande är att de i tre skatter (Östergården - Västergötland, Hemselynge - Halland, samt Bunkeflo strandbad - Skåne) är betydligt fler än de engelska mynten. De visar att engelska och flamländska mynt, åtminstone delvis, importerats från olika områden.

Även bland mynten från Flandern finns det många där man inte kunnat bestämma myntherre. Bland de mynt där det finns uppgifter om präglingsort, är furstendömena Namur, Brabant, Hainaut, Cambrai, Looz och Florennes representerade. Av dessa är Namur och Brabant de dominerande.

De flesta mynten som ingår i detta material är funna i sydvästra Sverige, med ett fåtal undantag i Småland och på Gotland (fig. 11). 155 ex. är hittade i det område som hörde till det medeltida Danmark och inga flamländska mynt är hittade i Bohuslän (medeltida Norge).

Av de registrerade flamländska sterling-efterpräglingsarna är inga funna i klostermiljö.

Franska mynt

Detta material består av 81 ex. och utgör 6,9% av hela myntmaterialet, ca 6,4% av skattfynden och 18,4% av lösfynden. Sammanlagt 72 mynt ingår i skattfynd, och därtill finns 9 lösfynd. Av dessa är alla gros tournoi, utom en denier. Precis som i fallet med de engelska mynten är det ett relativt stort antal mynt som man inte kunnat fastställa

kung på. Bland de mynt där det har kunnat fastställas vilken kung som låtit prägla dem, är de representerade kungarna Filip II August (1180-1223), Louis IX (1226-1270) Filip III (1270-1285), Filip IV (1285-1314) och Filip VI (1328-1350). Av dessa är Filip IV:s mynt de dominerande. Det mynt som är präglat av Filip II August är den enda denieren.

En intressant parentes i sammanhanget är att vissa mynt kan vara dokumenterade under fel kung. Mayhew diskuterar angående Filip IV:s myntning av gros tournoi: "... det bör alltid kommas ihåg att vissa, kanske många, av dessa gros kanske hör till Filip III" (Mayhew 1988:80, min översättning).

Spridningsbilden för de franska mynten skiljer sig åt från övriga (fig. 11) genom att en majoritet av fynden finns inom det medeltida svenska området. Det är oklart vad denna skillnad beror på. Tre lösfynd (33%) kommer från klostermiljöer. Det kan peka på att klostren, som i många fall hade sina ursprung i Frankrike kan ha haft stor betydelse för importen. Skattfynden är enbart hittade i västra Sverige. Bland lösfynden är spridningsbilden helt annorlunda med en jämn fördelning mellan västra och östra Sverige. De mynt som är hittade i landskap vilka ej tillhörde Sverige under medeltiden är 33 till antalet. Av dessa är 5 lösfynd och övriga 28 tillhör skattfynd.

Slutsats

De allra flesta mynten, oavsett nationellt ursprung och om de tillhör skatt- eller lösfynd, är hittade i nuvarande Götaland. Framför allt i Götalands västra halva. Även Gotland kan anses vara relativt väl representerad bland fynden. Av tabellerna framgår att de flesta mynten som uppsatsen behandlat inte hör till det medeltida Sverige, utan till Norge (23 ex.) och i synnerhet Danmark (955 ex). Om man räknar bort dessa 978 exemplar, som hittats i Skåne, Halland och Bohuslän, återstår endast 188 mynt som hör till det medeltida Sverige. Detta betyder troligen

att Sveriges kommersiella kontakter med de brittiska öarna, Flandern och Frankrike var mycket ringa under medeltiden om man jämför med Danmark. Liksom inom klostrens värld hade man rimligen betydligt starkare kontakter söder- och österut. Att materialet som hör till det medeltida Danmark är så mycket större kan även bero på att Danmark var mer ekonomiskt utvecklat än Sverige. En annan förklaring kan vara att framför allt engelska mynt fanns i den lokala cirkulationen i Danmark i en utsträckning som inte kan jämföras med Sverige.

Att en del mynt har hittats på Gotland kan förklaras med öns ställning som handelscentrum under högmedeltid.

Det engelska materialet är helt dominerande, både inom skattfynden och lösfynden. Visserligen är 487 exemplar hittade i ett enda skattfynd, men även om man skulle räkna bort detta fynd så blir de engelska mynten ändå de tydligt dominerande. De allra flesta av dessa är edwardianska, vilket tyder på att de svenska handelskontakterna med England var som starkast under slutet av 1200-talet och 1300-talets första hälft. Den näst största myntkategorin är sterlingefterpräglarna från Flandern. Man bör då ha i åtanke att en majoritet av dessa mynt tillhör ett enda fynd. Till skillnad från det engelska materialet är sterlingefterpräglarna så pass få att om man räknar bort detta fynd blir materialet tämligen litet.

De franska mynten utgör den tredje största kategorin, men detta enbart p.g.a. det ovan nämnda fyndet som innehåller en majoritet av mynten från Flandern.

De skattfynd där det finns franska mynt innehåller, med ett undantag, även engelska mynt. Detta gäller även, undantagslöst, de fynd där det finns mynt från Flandern samt fynden där de skotska och irländska mynten ingår. Anledningen till detta är troligen att de flesta skattfynden deponerats av individer eller familjer som haft handelsförbindelser med dessa länder, och att de engelska mynten

var de allmänt vanligast förekommande bland folk som hade handelsförbindelser med brittiska öarna, Flandern och Frankrike.

Inga skattfynd har hittats i klostermiljö. Bland lösfynden finns ett mindre antal mynt som är hittade i klostermiljö, vilket framgår av tabell 2. Detta material förväntades bli större. Att materialet är så försvinnande litet kan tyda på att man under medeltiden snarare hade kontakter med det tyska området än brittiska öarna, Flandern och Frankrike i Sveriges kloster och konvent.

Det finns två geografiska områden där lösfynd finns representerade, men ej skattfynd; Östergötland och Mälardalen. Dessa mynt är alla (utom en tidig engelsk penny) hittade i kloster eller kyrkor. Man vet att sterlingar haft en särställning inom bl.a. den kyrkliga sfären i andra europeiska områden, under i alla fall tidig högmedeltid.

Dessa mynt kan mycket väl ha haft en viss särställning i klostrens värld även i Sverige, men materialet får rimligen anses vara för litet för att man ska kunna dra några slutsatser om detta.

Att endast en sterlingefterpräglning inte finns representerad som lösfynd behöver inte nödvändigtvis ha någon särskild betydelse. Jag vill återigen betona att man måste ha i åtanke att de flesta sterlingefterpräglarna är hittade i ett enda skattfynd. Detta har troligen deponerats av någon person eller familj som haft särskilda handelsförbindelser med Flandern. De övriga flamländska mynten är endast 52 till antalet.

Slutligen kan det konstateras att ett stort antal av de mynt som uppsatsen behandlat skulle behöva genomarbetas mer detaljerat, vilket kan vara ämne för kommande uppsatser och forskningsarbeten.

Sammanfattning

Under undersökningsarbetet registrerades sammanlagt 1.166 mynt. Samtliga är slagna i silver.

Den allra största delen av dessa mynt, 849

ex., är engelska pennies präglade ca 1180-1350. Av dessa dominerar de edwardianska mynten från sent 1200-tal och 1300-talets första hälft.

Engelska pennies efterpräglades flitigt på kontinenten p.g.a. deras ställning som internationellt betalningsmedel. Artikeln behandlar dessa sterlingefterpräglingar som präglades i Flandern, vilket här avser de stater som under medeltiden låg i nuvarande Belgien, Nederländerna och nordligaste Frankrike. Dessa mynt finns representerade i ett antal svenska skattfynd (samt ett lösfynd), om än i relativt begränsad omfattning. Sammanlagt har 204 sterlingefterpräglingar från Flandern registrerats, och de flesta av dessa hör till ett skattfynd från Hemselynge i Halland.

Mynten från Skottland och Irland är liksom de engelska mynten pennies, och utgörs av ett mycket litet material; 15 ex. från vardera Skottland och Irland i skattfynden samt ett skotskt lösfynd.

Det franska myntmaterialet utgörs av gros tournois, och en denier. Gros tournois var mynt av relativt hög valör, som liksom de engelska sterlingarna blev populära inom den internationella handeln i Europa, och präglades av de franska kungarna ungefär 1266-1350. Dessa mynt finns i Sverige representerade både i skattfynd och som lösfynd, men hittas i skattfynd mycket sällan utan sällskap av engelska sterlingar. Det franska materialet är litet om man jämför med det engelska och representeras av 72 ex. Skattfynden är alla hittade i nuvarande västra Götaland. Lösfynden däremot är funna i västra såväl som östra Sverige.

Sett till hela materialet är inga skattfynd hittade i klostermiljö, medan inte mindre än 14 av 49 lösfynd är hittade i kloster och konvent. Skattfynden är rimligen deponerade av folk som haft handelsförbindelser med de nämnda länderna. Bland lösfynden finns alla grupper med undantag för irländska företrädare. Som nämnts är en femtedel av dessa hittade i klostermiljö. Bland de franska

är andelen en tredjedel vilket kan tolkas som att klostrens kontakter haft en större betydelse för importen. Materialet (3 ex.) är emellertid för litet för att man ska kunna dra några säkra slutsatser.

Av de sammanlagt 1.166 registrerade mynten hör 978 till det medeltida Norge och framför allt Danmark. Man kan därför anta att man i det medeltida Sverige hade mindre väl utvecklade handelskontakter, söder- och västerut än vad som var fallet i de då norska och danska landskapen.

Litteratur

- Brooke, G. C. 1950 – *English coins from the seventh century to the present day*. London 1950.
- Carelli, P. 2005 – *Från Vespasianus till Leopold. En sammanställning av jordfunna mynt i Lund 1833-1994*. Lund 2005.
- Elsen, Ghyssens, Lagerqvist, Mayhew 1983 – *The sterling hoard from Hemselynge, Abild parish, Halland (Sweden)*. *Numismatic Chronicle* 1983.
- Golabiewski Lannby, M. 1986 – Gros tournois i Kungl. Myntkabinettet. *Svensk Numismatisk Tidskrift* 1986:2, 29-34.
- Lagerqvist, L. O. - Dolley, R.H.M. 1959 – Myntfynden i Hornborga kyrkoruin i Västergötland. *Fornvännen* 1959.
- Mayhew, N. J. 1977 – *Edwardian monetary affairs (1279-1344)*. London 1977.
- Mayhew, N. J. 1983 – *Sterling imitations of Edwardian type*. London 1983.
- Mayhew, N.J. 1988 – *Coinage in France from the dark ages to Napoleon*. London 1988.
- Rasmusson, N. R. 1940 – Sterlingar och barrer som betalningsmedel på Gotland under 1200-talet. *Gotländskt arkiv* 1940.
- SML – *Sveriges mynthistoria landskapsinventeringen*. Stockholm 1982.
- Wiséhn, I. 1992 – Medeltidsskatten från Vejby torvmosse. *Svensk Numismatisk Tidskrift* 1992:4-5, 121.

Lennart Lind

Av forntida romerska mynt påträffar man på Gotland företrädesvis silvermynt, denarer, från första, andra och tredje århundradet e.Kr., samt guldmynt, solidi, från tiden 395-565. Men de gamla romarna hade många slags mynt. Under vår tideräknings första kvartsmillennium, t.ex., präglade man stora bronsmynt, sestertier, i väldiga mängder. En sestertie (latin sestertius) har en diameter på 26-35 mm. När den kom från myntverket, vägde den ca 26-28 g. Vanligen hade den på åtsidan ett porträtt av en kejsare eller en kejsarinna, samt en text som klargjorde den avbildades namn och ställning i det romerska systemet. På frånsidan kunde man se en gud eller gudinna i helfigur, med sina typiska attribut, eller också en kejsare i helfigur, ensam eller tillsammans med andra, utövande någon av sina många plikter. Som att offra till gudarna, tala till soldaterna eller dela ut mynt till lojala undersåtar. Samtliga aktiviteter skedde med viss regelbundenhet. Bilden på frånsidan kunde också anspela på segrar kejsaren vunnit över rikets fiender. Fiender fanns det många. Frånsidans text kunde vara en fortsättning av åtsidans, i annat fall kommenterade eller förtydligade den frånsidans bild.

I Europa är sestertier vanliga i fynd på gammalt romerskt område. Bland myntfynd i de romerska härlägren längs det romerska Limes i Tyskland och Österrike är sestertier normalt ofta förekommande. I Gallien, alltså nuvarande Belgien, Frankrike och Tyskland väster om floden Rhen, påträffas ofta depåfynd av sestertier, som kan omfatta hundratals eller rentav tusentals mynt, ofta ganska hårt slitna och med en medelvikt av 18-20 g snarare än 26-28. I dessa depåfynd är mynt från de två kejsarna Antoninus Pius (138-161) och hans efterträdare Marcus Aurelius (161-180)

särskilt vanliga. De galliska depåfynden omfattar vanligen mynt från första och andra århundradet, med ett litet tillskott från det tredje, som visar att de nedlagts någon gång under detta århundrade, ofta faktiskt så sent som omkring 270. Uttryckt på annat sätt: sestertier från första och andra århundradet fanns tillgängliga på romerskt område ännu under större delen av det tredje århundradet.

Öster och norr om romarnas Limes, utanför vad som en gång var Romarriket, är sestertier inte okända, men de förekommer betydligt mer sparsamt. På Gotland har man fram till helt nyligen känt till bara tre stycken, ett från Antoninus Pius' regering och två från Marcus Aurelius'. Två av dessa mynt har känd fyndplats och hittades eller uppmärksammades i början av 1900-talet. Det ena, från Binge i Dalhems socken, kom fram i en "betesåker" och lämnades in till Historiska museet/Kungl. Myntkabinettet i Stockholm 1912, det andra, från Bjärby i Etelhem, var också ett åkerfynd och hittades 1913. Det tredje myntet, med fyndplats "troligen Gotland" upptäcktes

Fig. 1. Sestertius från Binge i Dalhem sn. På åtsidan högervänd porträtt av Antoninus Pius (138-161), på frånsidan vänstervänd kejsare offerar. Foto: Gabriel Hildebrand, KMK.

möjligen redan på 1800-talet. Det är tidigast belagt 1905.

Alla tre mynten är slitna eller allmänt dåligt bevarade. Det i bäst skick, det från Binge i Dalhem, är från 150-talet, från Antoninus Pius' regering (fig.1). Det visar på åtsidan ett alltså ganska tydligt porträtt av kejsaren. Av den ursprungliga texten kan man fortfarande få fram ANTONINVS AVG PIVS PP, vilket skall läsas ut *Antoninus Augustus* (=kejsare) *Pius Pater Patriae* (=Fäderneslandets fader). Hur texten sedan fortsätter är oklart. På frånsidan visas kejsaren offrande rökelse (?), över ett altare eller en trefot. Kejsaren är iförd den manliga romerska högtidsdräkten toga, ett stort tygstycke konstfullt applicerat runt kroppen. En flik av togan har han dragit upp över hjässan, för att markera att det är en religiös plikt han utför. Av frånsidans text återstår bara enstaka, knappt urskiljbara bokstäver.

Myntet från Bjärby i Etelhem är i något sämre skick. Det är från Marcus Aurelius'

regering, från 160-talet (fig.2). På åtsidan ett porträtt av kejsaren och så mycket bevarad text att det inte råder någon tvekan om myntets bestämning till kejsare och decennium. Frånsidans bild, hårt sliten, har tolkats som den romerska gudinnan Salus, "Hälsan", matande en orm som ringlar runt ett altare, en vanlig typ. Endast altaret och nedre delen av gudinnan kan urskiljas.

Det tredje myntet, "Gotland (?), okänd fyndort", är det sämst bevarade (fig. 4). Det går inte att få ut någon text, vare sig på åt- eller frånsida, men myntet har präglats på 170-talet och visar på åtsidan Marcus Aurelius' porträtt. På frånsidan har avbildats en hög med vapen, erövrade från besegrade fiender. För romarna var 170-talet ett decennium av oavbrutet krigande.

Genom Kenneth Jonsson har nu ytterligare en sestertie med fyndplats Gotland blivit känd. Myntet befinner sig i privat ägo och hittades vid betgallring 1942 i Siglajvs i Silte socken. Som de andra tre är myntet i dåligt skick och

Fig. 2. Sestertius från Bjärby i Etelhem sn. På åtsidan högvänt porträtt av Marcus Aurelius (161-180), på frånsidan vänstervänd Salus matar orm som slingrar sig runt altare (svagt synligt). Foto: Gabriel Hildebrand, KMK.

Fig. 3. Sestertius från Siglajvs i Silte sn. På åtsidan högvänt porträtt av Antoninus Pius (138-161)?, på frånsidan vänstervänd Salus matar orm som slingrar sig runt altare? Foto: Kenneth Jonsson.

Fig. 4. Sestertius från Gotland? På åtsidan, högvänt porträtt av Marcus Aurelius (161-180), på frånsidan, till vänster; hög med vapen. Foto: Gabriel Hildebrand, KMK.

svårbestämbart (fig. 3). Troligen är det präglad under Antoninus Pius, på 140-talet eller i början på 150-talet. Ingen text går att få fram. På åtsidan ett porträtt av en kejsare, troligen Antoninus Pius, på frånsidan en gudinna i helfigur, möjligen framför ett altare. Det skulle kunna röra sig om Salus matande orm, alltså samma typ som på Marcus Aurelius-myntet från Bjärby i Etelhem. Typen förekom också under hans företrädare.

De fyra bronsmynten, som alla väger mindre än 26 g, måste ha varit med om en hel del från det att de skickades ut från myntverket i huvudstaden Rom mellan 140/150 och 180 till dess att de hamnade på Gotland. När har de t.ex. lämnat romerskt område och vilken väg har de kommit till Gotland? Där kan vi bara spekulera. Runt Östersjön, i Gotlands närområde, är romerska bronsmynt från tiden före 260 (då präglingen av sestertier i allt väsentligt upphörde), inte vanliga, annat än i området vid Östersjöns sydöstra kust, i Lettland, Litauen och f.d. tyska Ostpreussen,

idag delat mellan Ryssland och Polen. Där har man påträffat såväl depåer av sestertier, okända i Skandinavien, som enstaka sestertier, huvudsakligen från andra århundradet men också från första och tredje. Enstaka mynt påträffas vanligen i forntida gravar eller i anslutning till gravar. Eftersom man där hittar inte bara sestertier från myntverket i Rom, utan också bronsmynt avsedda för lokal cirkulation på östra Balkanhalvön och i Mindre Asien (nuv. Turkiet), kan man förmoda att mynten huvudsakligen nått sin destination på en östlig väg. Det kan ha skett efter år 200, eftersom de östliga lokalmynnten till allra största delen hör till tiden 200-250, då präglingen av s.k. lokalmynt på Balkan och i Mindre Asien var särskilt livlig.

Bronsmynt på Gotland kan alltså ha nått ön via f.d. Ostpreussen och närliggande områden, och det kan ha skett under 200-talet eller senare. Men det är också möjligt att mynten kommit en västligare väg, via Tyskland eller via Danmark och Sydsverige, och då kanske ytterst från Gallien, där sestertier från tiden före 200 som nämnt fanns kvar ännu omkring år 270. Även om mynten har kommit den vägen, kan det alltså vara fråga om en sen import.

Vilken funktion mynten haft när de väl hamnat på Gotland är inte möjligt att avgöra.

Beskrivning

Dalhem sn, Binge. SHM/KMK 14775. Antoninus Pius (138-161). Rom 158-159? Sestertius, 16,02 g. Åtsida: ANTONINVS AVG PIVS [PP ...], porträtt av Antoninus Pius. Frånsida: Kejsaren offerar vid altare eller trefot. Typ: RIC 1010. Westermark & Wiséhn 1983, nr 1, fig. 1.

Etelhem sn, Bjärby. SHM/KMK 15089. Marcus Aurelius (161-180). Rom 162-163? Sestertius, 24,58 g. Åtsida: ... AVREL ..., porträtt av Marcus Aurelius. Frånsida: Salus matar orm som slingrar sig runt altare. Typ: RIC 843. Westermark & Wiséhn 1983, nr 2, fig. 2.

Silte sn, Siglajvs. Privat ägo, Gotland. Antoninus Pius (138-161)? Rom 140-155? Sestertius, 19,32 gram. Åtsida: Porträtt av Antoninus Pius? Frånsida: Salus matar orm som slingrar sig runt altare? Typ: RIC 635? Opublicerad.

Gotland?, okänd fyndort. KMK. Marcus Aurelius (161-180). Rom 176-177? Sestertius, 20,78 g. Åtsida: Porträtt av Marcus Aurelius. Frånsida: Hög av vapen. Typ: RIC 1184. Westermarck & Wiséhn 1984, nr 23, fig. 23.

Litteratur

RIC – Mattingly, H & Sydenham, E.A., *The Roman Imperial Coinage I*-. London. 1923-. Westermarck, U. & Wiséhn, I. 1983 – Romerska bronsmynt funna i Sverige, *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 1983, 162-170.

Westermarck, U. & Wiséhn, I. 1984 – Romerska bronsmynt funna i Sverige. 2., *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 1984, 148-152.

Ett skattfynd i Västergarn

Kenneth Jonsson och Johan Norderäng

Bakgrund

Sommarens arkeologiska undersökning i Västergarn var den tredje i raden sedan Högskolan på Gotland började gräva i Västergarn. Första året, 2005, koncentrerades insatserna på Kyrkogården 1:1 kring den romanska kyrkoruinen och dess kyrkogård i syfte att försöka avgränsa kyrkogården. Det vill säga hitta spår av murrester eller annan typ av inhägnad. Något sådant kunde dock inte konstateras.

De gravar som undersöktes på kyrkogården daterades grovt till senare delen av medeltiden genom armställningar enligt Lars Redin (Redin 1976). Detta tillsammans med tidigare undersökningar torde slå fast att den romanska

kyrkan (idag ruin - fig. 1, byggnad 3) användes parallellt med nuvarande sockenkyrka (fig. 1, byggnad 1) under större delen av medeltiden (Zachrisson 1999, 63). Nuvarande sockenkyrka uppfördes i mitten av 1200-talet och de båda kyrkornas förhållande till varandra och syftet med den senare kyrkan är mycket intressant och förtjänar ytterligare belysning. Men den diskussionen finns det inte plats för i denna artikel. Strax intill finns även ruinen efter en rund kastal (fig. 1, byggnad 2).

Följande år undersöktes både kyrkogården och ett område på Snauvalds 1:2 cirka 110 meter nordväst om kyrkoruinen och där återfanns stolphål och stenkonstruktioner som tolkades som rester av ett hus (fig. 1, område 4). Fynden i och kring anläggningarna kan dateras till tidigmedeltid.

Vid årets undersökning gjordes huvuddelen av insatserna ytterligare längre västerut på Snauvalds, närmare bestämt i familjen Göthmans trädgård. En av orsakerna till att vi öppnade tre schakt i Göthmans trädgård var att vi av lokalbefolkningen fått höra att barn på 1940-talet grävt i högar och i dessa hittat ”dödsskallar”.

I Göthmans trädgård finns ett tiotal högar eller förhöjningar och med tanke på vad ortsbefolkningen berättat om benfynd gjorde vi provschakt över tre av dessa högar. Några fynd av människoben eller gravar gjordes dock inte men högarna innehöll andra mycket intressanta fynd.

Redan på första dagens grävning återfanns fem mynt som låg staplade på varandra (fig. 2). En knapp m från skatten hittades en välbevarad övre del av en balansvåg av brons (fig. 3). Problemet med denna fyndkontext är att mynten måste ha deponerats någon gång efter 1340 men vågen är av en typ som användes under vikingatid och tidig medeltid men knappast vid mitten av 1300-talet. Liknande vågar har återfunnits vid undersökningen inför byggandet av PK-banken i Lund. Där dateras denna typ av våg till 1020-1200 (Molander 1976, 189). Det

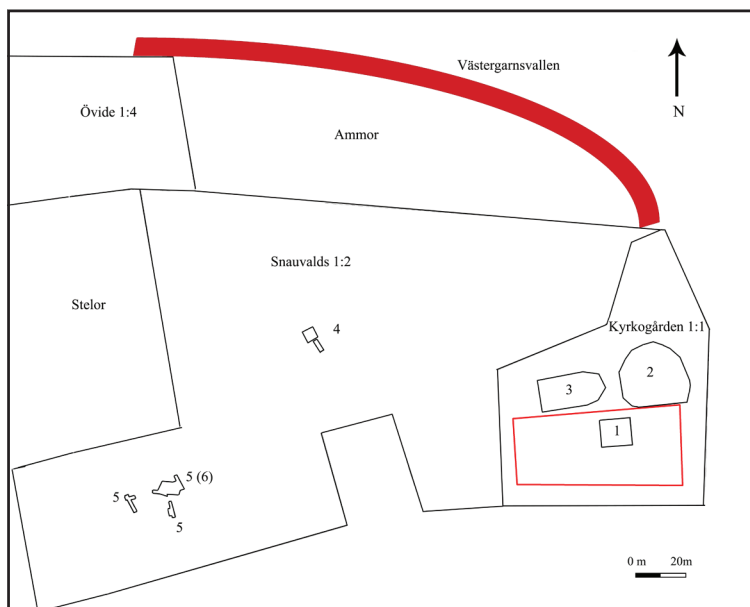

Fig. 1. 1 - nuvarande sockenkyrka; 2 - kastalruin; 3 - kyrkoruin; 4 - stolphål, möjlig husgrund; 5 - tre schakt i Göthmans trädgård; 6 - myntskatt och väg.

torde därför vara en slump att skatten och balansvågen återfanns så nära varandra.

Under fynden av mynten och vågen återfanns en stenläggning av mindre stenar som i väster avgränsades av en kantkedja av större sten. Anläggningen grävdes inte ut i sin helhet då delar av den låg under en stor björk och rakt över anläggningen går ett staket som skiljer Göthmans trädgård från hagen i öster.

Anläggningen som gränsar mot den där mynten återfanns grävdes dock ut i helhet. Båda anläggningarna är uppbyggda på samma sätt, det vill säga en yttre kantkedja och innanför en stenläggning av mindre stenar, dock täcker den senare inte hela området innanför kantkedjan. Ytterligare en anläggning av samma typ hittades i ett schakt ett tiotal meter sydost om de två först nämnda. Inte heller den anläggningen grävdes ut i sin helhet.

Grundkonstruktionen i alla tre anlägg-

ningarna var av rustbäddstyp. Plankor, som vi hittade flertalet fragment av, hade placerats direkt på sanden och stenkonstruktionen vilade ovanpå plankorna. Denna konstruktion är mer vanlig i vattensjuka marker eftersom det krävs att träet hålls fuktigt för att inte ruttna.

Eftersom anläggningarna då de byggdes låg nära havet (idag ligger de på cirka 3.5 möh) men inte direkt i vatten har denna konstruktions botten inte varit vattendränkt. Men så nära stranden har tydligen sanden varit tillräckligt fuktig för att hålla bort rötan från träkonstruktionen så det hela verkar ha fungerat i alla fall.

Någon definitiv datering av stenkonstruktionen som myntfyndet låg i, eller snarare på, kan ännu inte göras. Eftersom grävningen var ganska omfattande, 44 studenter grävde mer än 100 m² i fyra veckor, har vi inte sammanställt fynden från stenanläggningarna. En 14C

datering på trärester från rustbotten kommer att göras senare i höst och en genomgång av daterbara fynd lika så. Så den här föreslagna dateringen av stenanläggningarna till 1100-1200-tal måste betraktas som mycket preliminär. Av samma anledning vill vi heller inte redan nu göra någon tolkning av vad stenkonstruktionerna har varit. Men någons sorts hus/byggnadsgrunder rör det sig sannolikt om.

Sammanfattningsvis kan man därför konstatera att anläggningarna som mynten hittades vid troligen är betydligt äldre än skatten, som deponerats efter 1340. Vågen däremot kan mycket ha använts under den tid verksamhet pågick i de byggnader som den hittades i.

Myntskatten

Gotland hade egen mynträtt under medeltiden vilket var unikt i Norden eftersom mynträtt annars endast utövades av kungamakten. Det

gjorde också att man kunde reglera myntcirkulationen på ön till förmån för gotländska mynt. Den med vikingatiden förknippade myntimporten upphörde efter att den lokala myntningen började ca 1140/5. Därefter fanns mycket få icke-gotländska mynt i cirkulation på ön. I skatterna under 1100-talets andra hälft och fram till ca 1225 finns bara enstaka ex. i skattfynden (mindre än 1%). Under perioden ca 1225-1340 finns bara ett känt skattfynd och det innehåller enbart 23 engelska mynt. Det gör fyndet unikt under högmedeltiden, men fyndplatsen strax utanför Visby (Norrbys, Follingbo sn, slutmynt 1248), tyder på att det snarast ska kopplas till utrikeshandeln. I kyrkfynden under denna tid är nämligen de gotländska mynten i stort sett helt allena rådande (jfr Moesgard 1987). Från 1100-talet finns ett nederländskt mynt (Utrecht?) funnet i Västergarns kyrka (Zachrisson 1999, 64). Under 1200-talet rör

Fig. 2. Två av stenanläggningarna, fotot taget från norr. I den östra anläggningen, till vänster på bilden, återfanns silveskatten och vågen. Platsen markerad med X. Till höger på bilden delar av den anläggning som helt grävdes ut.

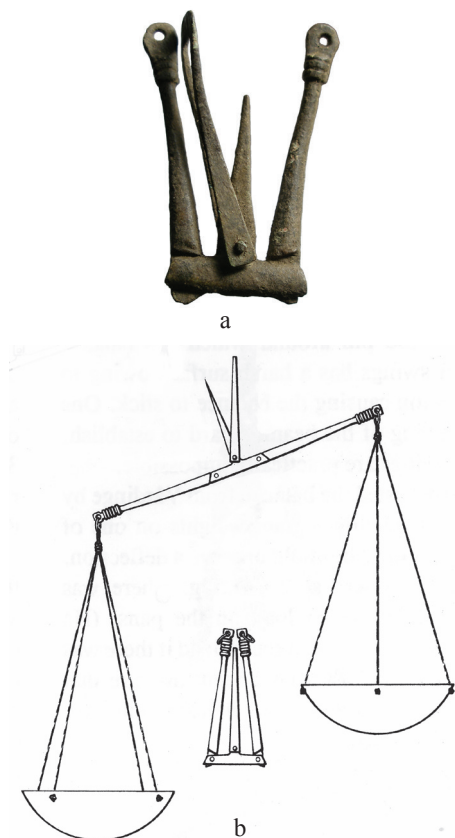

Fig. 3. a - övre delen av balansvågen som återfanns en knapp m från skatten. Skala 1:1.
b - rekonstruktionsteckning av en hopfällbar balansvåg. Efter Steuer 1987, 416. Beskuren och förminskad.

det sig om enstaka svenska mynt och de är fortsatt få fram till 1340 (tab. 1). Senast ca 1340 börjar den gotländska örtugen (goten) att präglas (Jensen 1985, 271-272 som

föreslår en datering till mitten av 1330-talet med en viss marginal framåt och bakåt i tiden). Samtidigt är det uppenbart att den strikt reglerade myntcirkulationen inte längre kunde upprätthållas, vilket kan sägas följa en allmän europeisk trend under denna tid. Till viss del hänger det samman med att systemet med tidsbegränsade mynt i många länder efterhand upphörde. Det betydde att icke-lokala mynt började bli vanliga. För Gotlands del betydde det att svenska mynt (Gotland var en del av det svenska riket till 1361) och mynt från Nordtyskland (framförallt s.k. Vinkenaugen, d.v.s. underhaltiga småmynt från Pommern och i viss mån Mecklenburg) blir vanligare i fynden.

Mynten i den nya skatten låg i en stapel som innehåller fem mynt varav två svenska, två gotländska och ett tyskt. Det kan vara lämpligt att först översiktligt redovisa sammansättningen av de kända gotländska fynden med slutmynt ca 1340-1400 (tab. 2). Många av fynden är bara arkivaliskt belagda. Gotarna kan delas in i olika faser beroende på stil, storlek, vikt och halt men det förutsätter att mynten är bevarade. Det betyder att för många skatter kan man bara ange att de är nedlagda efter att goten infördes, d.v.s. i tabellen har de t.p.q. 1340?

En majoritet av skatterna består bara av gotländska mynt eller domineras kraftigt av gotländska mynt. De skatter som främst skiljer sig från övriga är de från Korsbetningen, där mynten tillhört de som fallit slaget den 27 juli 1361. Dessa skatter har en mycket varierande sammansättning. Thordeman har diskuterat sammansättningen främst för att datera olika typer (Thordeman 1932). Vad gäller fynd I

Valdemar och Magnus Ladulås	1250-1290	3
Birger Magnusson	1290-1318	3
Magnus Eriksson, första typ	1319-1340	7
Magnus Eriksson, andra typ	1340-1354	77

Tab. 1. Antal svenska mynt i lösfynd (inkl. kyrkor) på Gotland

har han med ledning av de många danska mynten ansett att den måste tillhört en stupad dansk soldat, men han har även konstaterat att svenska mynt fanns i omlopp på Gotland.

Skatten från Västergarn innehåller 60% icke-gotländska mynt. En jämförelse med andra skattfynd under perioden 1340-1400 (tab. 2) visar att det inte är en exceptionellt hög andel.

Skattfynden visar att svenska mynt förekommer i skattfynden efter 1340, med en topp vid århundradets mitt. Efter ca 1365 importerades de uppenbarligen inte längre. Övriga icke-gotländska mynt (framförallt tyska och baltiska) finns däremot fortsatt representerade efter ca 1365. I tab. 3 visas

hur de svenska mynten fördelas på typer. De svenska mynten är starkt koncentrerade till de typ som präglades 1340-1354, med undantag för Korsbetningen I, som helt saknar gotländska mynt och därför inte kan säga något om myntcirkulationen på Gotland.

Den svenska typ som finns i skatten från Västergarn förekommer i kyrkor över hela ön (fig. 4) även om den är speciellt vanlig i kyrkfynden i Visby. Även i kyrkfynden minskar de svenska mynten drastiskt fr.o.m. den typ som infördes 1354. Det kan verka märkligt eftersom dess halt snabbt försämrades och den präglades i enorma mängder. Normalt brukar underhålliga mynt vara klart överrepresenterade i kyrkfynden.

<i>Fyndort</i>	<i>Socken</i>	<i>År</i>	<i>Gotland</i>	<i>Sverige</i>	<i>Tyskland</i>	<i>Danmark</i>	<i>Övriga</i>
1340 Hunnelund	Västerhejde	1870	9	1	-	-	-
1340 Snauvalds	Västergarn	2007	2	2	1	-	-
1340? Stenstugu	Alskog	1878	12	-	-	-	1
1340? Hallute	Ardre	1887	78	-	-	-	-
1340? Stora Röstade	Ekeby	1841	2	-	-	-	-
1340? Skrubbstomt	Follingbo	1875	66	-	-	-	-
1340? Glose	Gammelgarn	1872	8	-	-	-	-
1340? Rommunds	Gammelgarn	1875	5	-	-	-	-
1340? Nors	Lärbro	1868	30	-	-	-	-
1340? Sproge kyrka	Sproge	1840	90	?	?	?	?
1340? Gevärssförrådet (f.d.)	Visby	1910	2	-	-	-	-
1340? Vike	Östergarn	1877	234	-	-	-	-
1340? ?	Östergarn	1879	370	-	-	-	3
1340? Kyrkebinge	Gothem	1704	ca 650	-	-	-	-
1354 Martebo kyrka	Martebo	1970	1	1	-	-	-
1361 Levide	Hejde	1871	122	ca 1.700	-	-	12
1361 Korsbetningen I	Visby	1929	-	161	-	126	80
1361 Korsbetningen II	Visby	1929	11	6	-	-	-
1361 Korsbetningen III	Visby	1930	-	8	-	-	-
1361 Korsbetningen IV	Visby	1930	1	6	-	-	-
1365 Dune	Dalhem	1881	-	-	2	-	5
1365 Visborgs slott	Visby	1894	253	-	-	-	3
1370 Snäckarve	Stenkumla	1912	1.804	-	-	-	10
1378 Kyrkebys	Hangvar	1879	408	-	52	-	2
1392 Burs	Källunge	1946	7	-	1	-	-

Tab. 2. Skattfyndens sammansättning på Gotland ca 1340-1400. Den första kolumnen visar slutmyntet eller året för slaget utanför Visby (Korsbetningen).

				1319	1340	1354	1361/3
1340	Snaualds	Västergarn	2007	-	2	-	-
1340	Hunnelund	Västerhejde	1870	-	1	-	-
1354	Martebo kyrka	Martebo	1970	-	-	1	-
1361	Levide	Hejde	1871	-	ca 1.700	9	5
1361	Korsbetningen I	Visby	1929	-	-	160	1
1361	Korsbetningen II	Visby	1929	-	6	-	-
1361	Korsbetningen III	Visby	1930	-	8	-	-
1361	Korsbetningen IV	Visby	1930	-	6	-	-

Tab. 3. *Typen som är representerade i gotländska skattfynd ca 1340-1365. Årtalet anger när typen börjar präglas. 1319 = LL XXVI; 1340 = LL XXVII; 1354 = LL XXVIII; 1361/3 = LL XXX och XXXII.*

Den nya skatten från Västergarn liksom tidigare kända skattfynd och lösfynd visar att svenska mynt av den typ som präglades 1340-1354 cirkulerade i betydande omfattning på Gotland. Äldre och yngre svenska typer är däremot mer sporadiskt förekommande. Det är däremot svårt att förklara varför de svenska mynten importerades i stora mängder just

under perioden 1340-1354. En möjlighet är att den stora importen gjorde att den gotländska valutans ställning på ön blev hotad och att man därför skärpt eller infört regler om att icke-gotländska mynt var förbjudna i cirkulationen på Gotland. I så fall visar fynden att det också fick önskad effekt.

Den nya skatten är också intressant genom

Ala	13
Bunge	5
Burs	5
Eskelhem	1
Gammelgarn	2
Grötlingbo	4
Hamra	4
Hangvar	5
Hogrän	1
Källunge	1
Linde	1
Lojsta	1
Stenkyrka	1
Tingstäde	1
Tofta	2
Vall	3
Visby	32
Öja	7
<i>Totalt</i>	<i>77</i>

Tab. 4. *Lösfynd sockenvis av Magnus Erikssons typ 1340-1354. I de flesta fall har mynten hittats i kyrkan.*

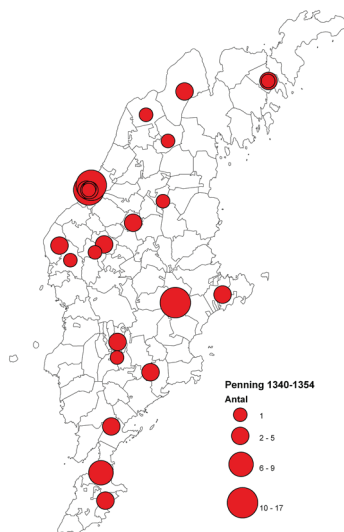

Fig. 4. *Magnus Erikssons penning 1340-1354. Lösfynd.*

Fig. 5. Mynten i skatten. Numren hänvisar till förteckningen.

att den innehåller så få mynt att den snarast är att betrakta som en samling mynt som fanns i en genomsnittlig gotlänningss ägo vid mitten av 1300-talet, d.v.s. mynt som var avsedda för daglig handel.

Myntförteckning

Sverige

Magnus Eriksson 1319-1363

- 1 Penning 1340-1354. Myntort? LL XXVII:B:17. 0,34 g. Fnr 28.
- 2 -- LL XXVII:B:17. 0,34 g. Fnr 30.

Gotland

- 3 Visby. Penning (W-brakteat) ca 1288-1440. LL XXXIV:B:2a. 0,10 g. Fnr 27
- 4 -- LL XXXIV:B:2a. 0,10 g. Fnr 27

Tyskland

- 5 Pommern/Mecklenburg. Vinkenaugen. Ej närmare bestämbar. 0,04 g. fragment. Fnr 29.

Litteratur

Jensen, J.S. 1980 – De ældste Visby guter og Ebbelnaes-fundet. *Hikuin* 11, 267-272.

LL – Lagerqvist, L.O. *Svenska mynt under vikingatid och medeltid samt gotländska mynt*. Stockholm 1970.

Moesgard, J.C. 1987 – Kirkegulvsmønter fra Gotland. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 1987:6, 134-141.

Molander, M. 1976 – Redskap för handel. *Uppgrävt förflutet för PK-banken i Lund*. (red.

Mårtensson, A. W.). Lund 1976.

Rasmusson, N. L. 1940 – Sterlingar och barrer som betalningsmedel på Gotland under 1200-talet. *Gotländskt arkiv* 1940.

Redin, L. 1976 – Lagmanshejdan. Ett gravfält som spegling av sociala strukturer i Skanör. *Acta archaeologica Lundensia*. Series in 4o. Steuer, H. 1987 – Der Handel der Karolinger- und Wikingerzeit. *Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philologisch-Historische Klasse. Dritte Folge Nr 156*.

Thordeman, B. 1932 – Myntfynden i Korsbetningens massgravar, I-II. *Fornvännen* 1932, 23-39, 65-87.

Zachrisson, T. 1999 – Kyrkolandskapet: in- och utblickar. *Västergarnsstudier* (red K. Cassel). Projekt uppdragsarkeologi. RAÄ rapport 1999:1.

Skatten från Ducker

Dan Carlsson och Kenneth Jonsson

Bakgrund

I samband med att markägaren Thage Pettersson, Ducker 1:63, Bunge socken, Gotland, bearbetade jorden i sitt trädgårdsland framkom efter en natts regn två silvermynt från vikingatid. Markägaren kontaktade de antikvariska myndigheterna och en snabbesiktning av platsen av länsantikvarie Majvor Östergren påvisade ytterligare 4 mynt i det lilla trädgårdslandet, liggande mer eller mindre löst direkt i markytan. Trädgårdslandet är beläget i kanten av en äldre, långsmal åker som idag utgörs av vall.

En genomgång av äldre kartor gav vid handen att åkern är uppodlad från äng någon gång mellan 1906 och 1935. Den var sedan i bruk relativt sporadiskt och sista gången den plöjdes upp var enligt markägaren omkring 1980. Åkern gränsar i öster mot en kanal och mot väster, där sommarstugan ligger, mot en markant kant, som i botten sannolikt hyser en klippkant.

När fyndplatsen undersöktes påträffades

Fig. 1. Thage och Ingegerd Pettersson vid fyndplatsen i Ducker.

ytterligare 63 mynt, samt sönderklippta tenar och smycken som hörde till skatten. Däremot hittades inga föremål eller några andra spår av boplatz eller kulturlager, vare sig i omedelbar närhet av mynten eller inom ett större område på åsen eller i åkern.

Mynten var tydligt koncentrerade till det lilla trädgårdslandet, och få mynt förekom utanför detta stråk, förutom att det i gräskanten påträffades en del mynt. Åkern hade tidigare gått lite längre upp längs kanten än vad trädgårdslandet markerade. Den ringa spridningen av mynten indikerar att skatten sannolikt inte varit upplöjd särskilt länge. Man kunde notera att de låg utspridda i åkerns längdriktning, dvs i den riktning som åkern plöjts, på en sträcka av totalt ca 13 meter. Bredden på spridningen var ca 3 meter. Det är uppenbart att skatten inte direkt skall kopplas till en gård eller ett hus i dess omedelbara

närhet.

För att få ett grepp om skattens placering i det dåtida landskapet har en detaljerad genomgång och analys av fornlämningsregistret, uppgifter ur arkiven och en kartstudie genomförts. Syftet med denna genomgång har varit att sätta in skatten i dess rumsliga sammanhang och få ett grepp om frågan om kontinuitet och förändring i landskapet runt Hultungs gård, dit skatten bör räknas.

Hultungs gård är en kustanknuten gård, belägen längst in i en dalgång, omgiven av skogsmarker på båda sidor. Centralt i dalen löper en idag kanaliserad å, som mynnar i Östersjön söder om gården. Själva gården Hultungs är belägen på en markant ås i norra delen av dalgången, på en tydlig höjd (noteras bör här att namnet på gården på den ekonomiska kartan inte står vid denna ursprungliga part utan vid den i söder belägna

parten, utflyttad 1845). Gården ligger tämligen isolerat i bygden och fornlämningar och lösfynd i närhet av gården skall sannolikt knytas till just historien om Hultungs.

De registrerade fornlämningarna i närområdet till Hultungs gård är relativt få. Det kan noteras att inga gravar eller gravfält finns i direkt anslutning till gården, de närmaste återfinns ca 1 km öster ut. Den nya skatten påträffades i kanten av en åker, sedan 1980-talet tagen ur bruk. En fosfatkartering av åkern gav inga som helst spår av förhöjda värden. Inga värden var över 30°, vilket får ses som en naturlig halt i åkermark. Det kan med andra ord fastslås, något som redan framgick av den arkeologiska undersökningen av skattplatsen, att skatten inte har legat på, eller vid en gårdsplats

Väger man samman resultaten av studierna kan man konstatera att gården Hultungs har funnits i området västerut från skatten sedan i alla fall den yngre järnåldern. Det finns även antydning om att det har funnits en gård från den äldre järnåldern centralt i ängsmarkerna, vilken försvunnit i samband med uppodlingen av ängen. Bebyggelsen under den yngre järnåldern låg strax söder om läget för gården under medeltiden. Det finns uppgifter om att det på gårdsplatsen har hittats en silverskatt som skingrats.

Den nya skatten öster om gården, i kanten av en ås, kan inte sättas i samband med någon bebyggelse på platsen, utan har

placerats här av något annat skäl. Någon form av markering eller behållare kunde inte konstateras i samband med den arkeologiska undersökningen.

Bebyggelsen till gården Hultungs flyttas ca 100 meter mot norr under loppet av den tidiga medeltiden, och här byggs ett stenhus, vars ruiner än idag kan skönjas i landskapet. Denna byggnad är i bruk till slutet av 1800-talet, då den överges. Under tidig medeltid delas gården och en gård etableras nere i ängen och går under namnet Nederhultungs, eller i vissa fall, Lilla Hultungs (Ödegårdslistan). Denna gård ödeläggs av allt att döma under sen medeltid och marken tillfaller Änge gård.

Under loppet av 1700-talet och 1800-talet klyvs gården Hultungs i parter, varav den södra gården etableras 1845, som en utflyttning från ursprungsparten.

Hultungs gård är ett utmärkt exempel på den gotländska gårdens långa kontinuitet, där bebyggelsen flyttas under hand till högre lägen och oftast lite längre ut från de centralt belägna ängs- och åkermarkerna.

Skatten

Skatten består av 69 mynt (preliminära bestämningar i listan) varav alla utom ett halvt fragment är hela mynt. Några av mynten är perforerade. Vidare ingår ett hopviktt fragment av en smyckebrakteat (3,57 g) samt fyra hopvirade tenar (30,25 g) och en hopböjd ten (5,12 g). Skattens samlade vikt är 142,37 g. Det gör den till en av de mindre skatterna som hittats på Gotland. En normalstor skatt innehåller ett par hundra mynt. Skattens slutmynt är 1017 (skandinavisk efterprägling av Knut, Quatrefoil typ präglad ca 1017-1023). Som kommer att framgå nedan finns det anledning att tro att några mynt präglats efter detta datum och en tänkbar depositionstid ligger i början 1020-talet.

Fördelningen på präglingsområden framgår av tab. 1.

Myntimporten österifrån av islamiska och volgabulgariska mynt minskade kraftigt

<i>Område</i>	<i>Slutmynt</i>	<i>Antal</i>
Islamisk	940/1	1
Volgabulgar	ca 935	1
Tyska	1002	20
Engelska	1009	39
Irländsk	997	1
Skandinaver	1017	2
Svenska	1003	5
<i>Totalt</i>	<i>1017</i>	<i>69</i>

Tab. 1. Myntens fördelning på präglingsområden.

Fig. 2. England. Edward Martyren. Normal Small Cross. Winchester; Eatstan.

Fig. 3. Æthelred II. Benediction Hand/Crux hybrid. Barnstaple, Byrhsige.

efter 953/4, men i minskande antal finns de i skatter även under de följande decennierna. De tyska mynten var i princip i majoritet efter att myntimporten från Västeuropa tog fart på 990-talet och deras andel ökade kontinuerligt och markant efter att importen av engelska mynt föll kraftigt vid mitten av 1000-talet. Med 29% är de tyska myntens andel av skatten extremt låg, medan andelen för de engelska, skandinaviska och svenska är påfallande hög.

Den kronologiska fördelningen kan bäst studeras med hjälp av de engelska mynten där varje typ under denna tid präglades i ca sex år (tab. 2). Tyngdpunkten ligger, vilket är normalt för gotländska skatter på perioden 991-1003. Slutfasen är sämre representerad och mynt från Cnut 1018-1035 saknas helt. Last Small Cross medelvikt 1,35 g. Skattens två yngsta mynt är skandinaviska (nr 63-64).

Edward Martyren

Normal Small Cross	973-975	1
--------------------	---------	---

Æthelred II

Crux	991-997	12
Long Cross	997-1003	17
Helmet	1003-1009	2
Last Small Cross	1009-1017	7

Den avvikande kronologiska fördelning kan sannolikt kopplas till det faktum att det under perioden ca 1005-1015 finns få skatfynd. Det i sin tur kan sannolikt förklaras av att det var under denna tid som härjningarna i England var som mest intensiv och flottor med krigare på väg till och från England gjorde haven

osäkra även för handelsmännen. De skatter som är kända från denna tid har därför i flera fall (Barshage, Othem sn; Sälle, Fröjel sn) en ovanligt hög andel skandinaviska och svenska mynt eftersom Östersjön var lugnare än Nordsjön. Uppenbarligen var myntningen i Sigtuna också begränsad under en del av detta skede eftersom dessa skatter ofta innehåller mynt som inte påträffas i senare skatter vilket hade varit naturligt.

Trots skattens ringa storlek är ett flertal av mynten unika eller mycket ovanliga. Det äldsta engelska myntet (fig. 2), Edward Martyren 975-978, Normal Small Cross, Winchester, myntmästare Eatstan (normaliserat Eadstan), var tidigare bara känt i två ex. (KMK - skatt från Hallsarve, När sn, Gotland samt British Museum - fragment från skatt i Chester 1914) (Jonsson 1987, 56). Både åt- och fransidesstamparna är nya. Æthelred II, Crux/Benediction Hand hybrider är sammanlagt bara kända i 24 ex. Hybrider, där man kombinerar åt- och fransidor från två olika typer, är generellt sett mycket ovanliga i den engelska myntningen (Jonsson-van der Meer 1990, 120-122). För denna hybrid är Barnstaple, Byrhsige (normaliserat Beorhtsige) som finns i Ducker (fig. 3) den vanligaste kombinationen

Fig. 4. Æthelred II. Last Small Cross. Stamford, Eadwine. Ås kl 10 på fransidan.

Fig. 5. *Æthelred II. Last Small Cross. Dover, Æthelwine.*

myntort-myntmästare och tidigare känd i sju ex. Æthelred II, Last Small Cross, Stamford, Eadwine (fig. 4) har en redan på myntverket avsiktligt ingraverad ås i frånsidans inskrift. Det är ett fenomen som nyligen har analyserats i en artikel (Eaglen-Grayburn 2001). Där förtecknas de ex. som har noterats. Den kombination myntort/myntmästare som finns i Ducker var inte känd tidigare. Ett ex. av samma typ i Ducker har präglats för myntmästaren Æthelwine i en myntort som anges som DOVWÆ (fig. 5), vilket skulle kunna tolkas som en variant av DOFERAN/DOVERAN (Dover). Myntet ärpräglat med stampar av London-stil (Dolley 1958, 13) och Dover skulle därför också passa bra. Problemet är att Æthelwine inte tidigare är känd som myntmästare vid denna tid i Dover. Identifieringen av myntorten är därför inte helt säker. Alternativet är att det är fråga om en tidigare okänd myntort. Möjligen kan en stampkoppling lösa problemet i framtiden.

Bland de skandinaviska/svenska mynten finns flera ovanliga ex. av efterpräglingar av engelska typer. Två stampidentiska ex. som är en hybrid av frånsidorna från Æthelred II:s Small Cross resp. Helmet typer kan genom stil och stampkopplingar föras till Olof

Skötkonungs Sigtunamyntning (fig. 6). Denna hybrid var tidigare bara känd i ett ex. i Kungl. Myntkabinettet, Stockholm.

Ett ex. (fig. 7) kopierar typer från Æthelred II (åtsida - Long Cross; frånsida - Agnus Dei). Denna kombination har tidigare bara varit känd i ett ex. i ett polskt fynd (Olesnica) och varken åt- eller frånsida kopplar till andra stampar. Det nya exemplaret är bättrepräglat och gör att början av frånsidans inskrift nu kan läsas så att inskriften i sin helhet återger samma bokstäver som återfinns på två andra stampar (Malmer 1997, 1656-1657). I två artiklar har Brita Malmer bl.a. behandlat en grupp där dessa stampar ingår. I en första artikel (Malmer 1989) fördes gruppen till Sigtunamyntningen. I en andra artikel (Malmer 1999) fördes de, bl.a. med stöd av en viktanalys, till myntningen i Lund under Knut den Store. I gruppen ingår mynt som kopierar Knuts engelska Pointed Helmet typ (ca 1023-1029), d.v.s. exemplaret i Ducker bör ha präglats relativt kort tid före eller efter 1023. I den senare danska myntningen förekommer Agnus Dei typen vid ett flertal tillfällen (t.ex. Hardeknot, Hbg 4-6; Magnus, Hbg 15-16; Sven Estridsen, Hbg 16-18).

Att det är de två skandinaviska mynten som är yngst i skatten samt att de tyska mynten är så få tyder på att mynten inte har förvärvats på ett slumpmässigt sätt utan snarare på att sammansättningen (åtminstone delvis) beror på ett medvetet urval. En annan skatt där ett medvetet urval har gjorts är Botarve, Väte sn, Gotland, tpq 1059 där de engelska mynten utgör 78% och de tyska mynten extremt låga 4%. Eftersom de tyska mynten

Fig. 6. *Olof Skötkonung 994-1022. Sigtuna. Small Cross/Helmet typ.*

Fig. 7. *Skandinavien (Lund?). Efterprägling av Æthelred II Long Cross/Agnus Dei typ.*

Kalifatet

		ABBASID		
		al-Muttaqi		
1	940/1	Madinat al-Salam	329	2.79

Volgabulgarer

		(Mikail b. Jafar)		
2	(ca 935)	(Bulgar)	Rispling K 101, 61/R40. “al-Muktafi, Ismaʿil b. Ahmad, al-Shash”. Rispling 1990, fig. 3:12 (samma stampar)	2.80

Tyska Riket

NIEDERLOTHRINGEN

		Köln		
3	Kg Otto III	983-996	Häv. 34	1.76
4	do.		do.	1.71
5	do.		do.	1.68
6	do.		do.	1.67
7	do.		do.	1.63
8	do.		do.	1.53
9	do.		do.	1.44
10	do.		do.	1.43
11	do.		do.	1.29
12	do.		do.	1.20
13	do.		do.	1.12
14	Kg Heinrich II	1002-1014	Häv. 137	1.34
15	do.		Häv. 140	1.18

SACHSEN

		Dortmund		
16	Kr Otto III	996-1002	Dbg 744	1.32
		Soest		
17	Kölnefterprägling (Otto II/III)	(1000-1040)	Häv. 849	1.35
		(Goslar)		
18	Otto-Adelheid-Pfennig	(991-1040)	Hz III/IV	1.58
19			Hz IV, 5g	1.59

FRANKEN

		Würzburg		
20	B Heinrich I	996-1018	Dbg 856. Tasakis 1992, typ 3	1.11
		Mainz		
21	Kr Otto II/III	973-1002	Dbg 778/779	1.22

BAYERN

Regensburg

22	Kg Heinrich II	1002-1014	Dbg 1074i. Hahn 27j1	1.48
----	----------------	-----------	----------------------	------

England

EDWARD MARTYREN 975-978

Normal Small Cross

23	Winchester	Eadstan	Eatstan	Hd –	1.54
----	------------	---------	---------	------	------

ÆTHELRED II 978-1016

Crux/Benediction Hand hybrid

24	Barnstaple	Beorhtsige	Byrhsige	Hd 27	1.64
----	------------	------------	----------	-------	------

Crux

25	Bath	Æthelsige		Hd 49	1.68
26	Canterbury	Leofstan		Hd 219	1.59
27	Exeter	Beorhtstan	Byrhtstan	Hd 490	1.57
28		Luda		Hd 571	1.44
29	London	Æthelwine		Hd 2192	1.63
30		Deorsige		Hd 2300	1.39
31		Eadweald	Eadwold	Hd 2424	1.40
32	Oxford	Æthelmær		Hd 3223	1.66
33	Shrewsbury	Brungar		Hd 3365	1.66
34	Totnes	Ælfstan		Hd 3832-3833	1.30
35	Winchester	Godwine		Hd 4237-4238	1.63

Long Cross

36	Exeter	Beorhtic	Byrhtic	Hd 492	1.24
37		Dunstan		Hd 508	1.38
38	Gloucester	Leofsige		Hd 1125	1.82
39	Ilchester	Goda	God	Hd 1027	1.70
40	Lewes	Herebeorht	Herebyrht	Hd 1424	1.66
41		do.		Hd 1425	1.46
42	London	Asulfr	Osulf	Hd 2887-2888	1.62
43	Leofnoth			Hd 2672	1.61
44		Leofstan		Hd 2721-2722	1.64
45		do.		do.	1.53
46		Leofwine	Leofwne	Hd 2762 var. LEOFWNE, a. ir. 111	1.69
47	Northampton	Mani/Manna	Manei	Hd –	1.47
48	Shrewsbury	Brungar		Hd 3366	1.74
49	Stamford	Svartgeirr	Swertgar	Hd 3560	1.54
50	Winchester	Leofweald	Leofwold	Hd 4281	1.43
51	Worcester	Æthelmær		Hd 3965	1.90
52	York	Sumarlithr	Sumerlit	Hd 890-891	1.66

Helmet

53	Gloucester	Leofsige		Hd 1126	1.44
----	------------	----------	--	---------	------

54	London	Godric		H 2590	1.43
Last Small Cross					
55	Chester	Gunnleifr	Igunleof	Hd 1528	1.66
56		Leofwine		Hd 1539	1.26
57	Dover?	Æthelwine	Æthelvine	Hd –. DOVWÆ	1.26
58	Norwich	Ælfric		Hd 3095, var. o3	1.31
59	Stamford	Eadwine		Hd 3462. Bula (BNJ 2000)	1.10
60	Thetford	Eadwine	Edwine	Hd 3730	1.18
61	York	Authgrimr	Outhgrim	Hd 851, var. e5	1.72

Irland

SIHTRIC 993/4-1042

Long Cross					
62	Dublin	Farman	Færemin	H31 var. b27	1.15

Skandinavien

Efterpräglingar av engelska typer

63	Long Cross/Agnus Dei	Förvirrad	Malmer 9. 908.1655	1.46
64	Long Cross/Quatrefoil	Förvirrad	Malmer 9.334.1968. Fragment	0.56

Sverige

OLOF SKÖTKONUNG 994-1022

Sigtuna

65	Crux	Godwine	Malmer 4.17.55	2.21
66	Long Cross	Nhtinc	Malmer 4.105.1164	1.96
67		Förvirrad	Malmer 4.264.650	1.41
68	Small/Helmet	Förvirrad	Malmer 4.551.810	1.96
69			do.	1.69

är genomgående dåligt präglade medan de engelska är välpräglade är det i detta fall helt klart att man bara behållit de som var välpräglade.

Trots att skatten från Ducker är liten är innehållet spännande och ger nya upplysningar om myntcirkulationen under vikingatiden.

Litteratur

Dbg – H. Dannenberg, *Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit*. I-IV. Berlin 1876-1904.

Dolley, R.H.M. 1958 – *Some reflections on Hildebrand type A of Æthelræd II*. Antikvariskt Arkiv 9. Stockholm 1958.

Eaglen, R.J. - Grayburn, R. 2001 – Gouged reverse dies in the Quatrefoil issue of Cnut. *British Numismatic Journal* 2000, 12-37 (tryckt 2001)..

Hahn – W. Hahn, *Moneta Radasponensis, Bayerns Münzprägung im 9., 10. und 11. Jahrhundert*. Braunschweig, 1976.

Hbg – P. Hauberg, *Myntforhold og udmyntninger i Danmark indtil 1146*. Köpenhamn

1900.

Hd – B.E. Hildebrand, *Anglosachsiska mynt i Svenska Kongl. Myntkabinettet, funna i Sveriges jord*. Stockholm 1881.

HZ – V. Hatz, Zur Frage der Otto-Adelheid-Pfennige. Versuch einer Systematisierung auf Grund des schwedischen Fundmaterials. *Commentationes de nummis saeculorum IX-XI in Suecia repertis* I, 1961 (Stockholm). 105-44.

Häv. – W. Hävernicks, *Die Münzen von Köln. Die Münzen und Medaillen von Köln*, I. Köln, 1935.

Jonsson K. 1987 – *Viking-Age hoards and late Anglo-Saxon coins*. Stockholm 1987.

Jonsson, K. - van der Meer, G. 1990 – Mints and moneyers c. 973-1066. *Studies in late Anglo-Saxon coinage. In memory of B.E. Hildebrand* (red. K. Jonsson). Numismatiska Meddelanden XXXV, 47-136.

Malmer, B. 1989 – A note on the coinage of Sigtuna, at the time of Anund Jakob. *LLt. Festschrift till Lars O. Lagerqvist* (red. U. Ehrensverd et al.). Numismatiska Meddelanden XXXVII, 259-262.

Malmer, B. 1999 – Sigtuna eller Lund? Om egendomliga stampkopplingar och oväntade fyndplatser. *Samlad glädje* (red. K. Holmberg - H. Nilsson). Uppsala 1999.

Rispling, G. 1990 – The Volga Bulgar imitative coinage of al-Amir Yaltawar ('Barman') and Mikail b. Jafar. *Sigtuna papers. Proceedings of the Sigtuna symposium on Viking-Age coinage 1-4 June 1989* (red. K. Jonsson - B. Malmer). *Commentationes de nummis saeculorum IX-XI in Suecia repertis*. Nova Series 6., 275-282.

Malmer 1997 – B. Malmer, *The Anglo-Scandinavian Coinage c. 995-1020*. *Commentationes de nummis saeculorum IX-XI in Suecia repertis*, Nova series 9, 1997.

Malmer 1989 – B. Malmer, *The Sigtuna Coinage c. 995-1005*. *Commentationes de nummis saeculorum IX-XI in Suecia repertis*, Nova series NS 4, 1989.

Rispling - G. Rispling. Stampnummer i

opublicerad stampkatalog över islamiska mynt.

Tsakis 1992 – T. Tsakis, *Myntningen i Würzburg och Bamberg under sen vikingatid, En analys baserad på det svenska myntmaterialet*. Seminarieuppsats i arkeologi, Stockholms universitet 1992.

Ett vikingatida grundläggningsoffer påträffat i Hjulsta, Stockholm Frédéric Elfver

Den 19-20 november anlätades jag av företaget Arkeologikonsult AB för metalldetektor-avsökning vid Hjulsta bytomt och gravfält (Akalla 1:4, Spånga sn, Uppland - rapporten kommer att finnas tillgänglig på Arkeologikonsults hemsida). Anledningen var den att man veckan innan, den 15 november närmare bestämt, påträffat en mindre vikingatida silverdepå i samband med arkeologisk undersökning i Hjulsta. Depån påträffades på bytomten.

Platsen för depåfyndet undersöktes därefter med hjälp av metalldetektor, men inget ytterligare metallmaterial med koppling till depån kunde påträffas.

Det påträffade materialet utgörs av silverföremål (vikt exkl. silvertråden: 5,78 gram) enligt nedanstående förteckning. Myntmaterialet återges i denna artikel (foto: K. Jonsson).

Tyska Riket

OBESTÄMDA

Myntort?

1 Myntherre?	1.11
2 do.	1.24

England

ÆTHELRED II 978-1016

Long Cross

3	Chester	Ælfstan	Hd 1497 var., h, ir.	86	1.29
4	do.		Hd 1499. Grafitti?		1.72

Bitsilver

Tunn ten med rester av hål. Hör ihop med efterföljande? 0.25

Tunn ten med rester av hål. Hör ihop med föregående? 0.17

Tråd, flera bitar

Tyvärr är de tyska mynten (nr 1-2) i sådant

Fig. 1-4. Numren hänvisar till myntför-teckningen.

skick att de ej kan bestämmas närmare i nuläget. Fortsatta identifieringsförsök pågår emellertid.

De engelska mynten av typen Long Cross, präglade ca 997-1003, är intressanta (nr 3-4). De är nämligen från samma myntort, Chester i Cheshire, belägen på Englands västkust på gränsen mot Wales. Båda exemplaren är dessutom präglade under överinseende av myntmästaren Ælfstan. De är dock ej stampidentiska.

Ett annat exempel på fynd med mynt från Chester är det vikingatida depåfyndet från Stora Slägarp i Skåne. Av de nio mynten i fyndet av Knut den stores typ Pointed Helmet, präglade ca 1023-1029, är tre från Chester och av dessa mynt har två exemplar stampidentiska fransidor.

Jag genomförde för några år sedan en undersökning av de i Sverige påträffade exemplaren av typen Hävernicks 405, d.v.s. penningar präglade i Köln under ärkebiskop Hermann III (1089-1099). I studien ingick sammanlagt nio exemplar. Av dessa mynt var det bl.a. två stampidentiska exemplar som påträffats i två olika depåer på Gotland. Det ena exemplaret kommer från Gannarve, Hall sn, SHM 17747, på norra delen av ön och det andra exemplaret kommer från Mickels, När sn, SHM 8578, på södra delen av ön. T.p.q. i det första fallet är 1120 och i det senare fallet 1092. Detta faktum belyser också problematiken kring ett mynts tillverkningsår och tidpunkten för dess nedläggande i en depå.

Att stampidentiska utländska mynt förekommer i ett och samma svenska fynd pekar på att myntmaterialet har kommit hit på ett sammanhållet sätt från ursprungsplatsen – i paket, som det kallas i numismatiska kretsar. Därefter har mynten spritts i samband med växlingar eller köp till andra ägare.

De två små tenarna skulle eventuellt kunnat höra ihop eftersom båda har rester av ett hål på ena sidan. De kan sedan medvetet(?) ha brutits itu – jfr det tyska myntet nr 2. Det kan ha

gjorts som ett slags offer för lycka och välgång till huset, precis som grundläggningsmynt i ett stolphål. Detta förfarande är känt inom det nuvarande Sveriges gränser sedan slutet av 100-talet e.Kr. från ett fynd som gjordes 1991 i Hov i Ysby sn, Halland. Det fyndet innehöll sex denarer (slutmynt 180 e.Kr.), vilka påträffades i ett stolphål (Westergard 1992,112). Andra vikingatida exempel är Gannarve, Hall sn, Gotland (Jonsson 1986, 78, 81) och Almdala, Lockarp sn, Skåne (von Heijne 2005, 3).

Med ledning av de mynt som ingår kan nedläggningstiden sättas till efter 997 baserat på de engelska mynten (Æthelred II, Long Cross präglad ca 997-1003). Typen är den absolut vanligaste engelska typen i svenska fynd och den fortsatte att cirkulera här under lång tid. Det betyder att mynten troligen har hamnat i jorden någon gång mellan ca 1000 eller ett antal år därefter.

Litteratur

Hd – B.E. Hildebrand, *Anglosachsiska mynt i Svenska Kongl. Myntkabinettet, funna i Sveriges jord*. Stockholm 1881.

von Heijne, C. 2005 – Nya vikingatida myntfynd från Malmöområdet. *Myntstudier* 2005:4, 1-3.

Jonsson, K. 1986 – Myntfynden. *Silverskatter och boningshus. Skattfyndprojektet 1. En studie av gården Gannarve i Hall sn, Gotland* (Majvor Östergren). Riksantikvarieämbetets Gotlandsundersökningar. Arkeologiska skrifter nr 1986:1, 78-82.

Westergard, B. 1992 – Nytt fynd av romerska denarer i Halland. *Svensk Numismatisk Tidskrift* 1992:4-5, 110-113.

Aktuellt

Litteratur

M. Andersson et al. (red.). *Magister monetae. Studies in honor of Jørgen Steen Jensen*. Köpenhamn 2007. Jørgen Steen Jensen har

efter 49 års anställning vid Den kgl. Mønt- og Medaillesamling i Köpenhamn valt att avgå. Det firades i Köpenhamn med en föreläsning och en mottagning. I samband därmed presenterades en festskrift till honom. Där har 25 författare från 11 länder skrivit var sin artikel och dessutom ingår hans bibliografi. Det är inte att nämna alla artiklarna här utan det får begränsas till de svenska författare som deltagit. Lennart Lind skriver om en grupp efterpräglingar av romerska denarer i svenska m.fl. fynd. Gert Rispling redovisar läget för en planerad fyndkatalog över islamiska myntfynd. Brita Malmer diskuterar definitioner med utgångspunkt från några nordiska myntgrupper. Kenneth Jonsson ger en preliminär översikt över svenska talerfynd. Monica Golabiewski Lannby redovisar polska mynt och sedlar utgivna under revolutionen 1831. Ian Wiséhn behandlar medaljer och souvenirer i samband med Baltiska utställningen och spelen i Malmö 1914.

Ivar Leimus. *Sylloge of Islamic coins 710/1-1013/4 AD. Estonian public collection*. Tallinn 2007. I vikingatida fynd är islamiska mynt en av de största grupperna och de dominerade myntimporten från inledningen ca 800 till slutet av 900-talet. Fynden finns från Island i väster till Ryssland i öster. Leimus bok förtecknar och illustrerar 3.772 dirhemi i estniska samlingar, varav nästan alla är funna i Estland. Fynden redovisas också, men däremot ingår inte någon analys av materialet.

Kenneth Jonsson

ISSN 1652-2303

© Numismatiska forskningsgruppen och förf.
Foto förf. om inget annat anges.